

ДУХЪТ НА НАУКАТА В РАЦИОНАЛИЗМА НА К. ПОПЪР И Г. БАШЛАР

Любов Павловна Илиева, Станимир Димитров Илиев

Представите за "духа", претърпели хилядолетна история, видимо дори още преди формиране на класическата гръцка култура, са важен компонент в мировъзприятието. Отчитайки, че науката играе важна роля в развитието на философията на новото време и по-общо на представите ни за света и за мястото на човека в него, е интересен факта, че двама от водещите методолози на науката на нашия век: Попър и Башлар, са показали необходимостта от отчитането на компоненти на духа, като каквито, според нас, могат да се разглеждат "свят 3" в философията на Попър и "научния дух" в философията на Башлар, в анализа на познавателния процес. При това като елемент, схващач феноменологичната същност на научната революция, и което е важно, са разкрили проявата в новата наука на качествено нови характеристики на духа.

Независимо, че творят по едно и също време, а това означава, че и в една и съща научно-фактологическа среда, двамата философа работят в различни културни среди и анализират различни нюанси, характеризиращи новата научна и методологична ситуация, както и различни аспекти на историческото развитие на науката, методологията, философията, културата. Поради това факта, че много от характеристиките на "свят 3" и "научния дух" съвпадат или са много близки, носи методологична информация.

Попър определя категорията "свят 3" или "универсум 3" след 30 годишни изследвания в областта на философията на науката. В работата *Обективно знание* (1967г.) той пише, че "ако използваме термините "свят", "универсум" в не строгия смисъл, то може да различим следните три свята, или универсума: първо, свят на физичните обекти или физичните състояния; второ, свят на състоянията на съзнанието, на менталните състояния; и, трето, свят на обективното съдържание на мисленето, преди всичко научните идеи, поетическите мисли и произведенията на изкуството" [1, 439]. Сама по себе си, идеята да се групират около едно ядро научните теории, идеи не би била плодотворна, ако не дава възможност да се разкрият под нов ъгъл съотношенията между елементите на познанието в науката. Подхода, посредством който Попър обосновава наличието на "свят 3" се формира още в ранните му работи чрез проявите на недостатъчност на съотношението физични - ментални състояния за апроксимацията на научните конструкции. Така, в работата си *Логика на научното изследване* (1934 г.) той, както (глава I.1), развива логическа теория, която той определя като "теория на дедуктивната проверка: хипотезата може да бъде проверена емпирично едва след като тя е била създадена"[2, 50], която се противопоставя, на всички опити да се действа, изхождайки от идеите на индуктивната логика"[2, 50]. Отчитайки, че съгласно Попър, (Глава V.) "Теорията за свеждане на емпиричните науки към възприятието на нашите органи и следователно към нашия чувствен опит ... пряко е свързано с индуктивната логика и поради това се отхвърля заедно с нея."[2, 124], става ясно, че решението на проблема на индукцията в философията на Попър още от самото

начало е свързано с отказ тезата за налична пряка и самодостатъчна връзка между реалното и менталното, което той определя като "психологизъм". Този пример илюстрира и тази дълбочинна основа, която дава основание да се дистанцира "свят 3" от останалите елементи на света, която по-рано не се е проявявала явно в познавателния процес. Анализа на дистанцирането на "свят 3" в работите на Попър е много информативен и, според нас, може да бъде разглеждан като един от подходите за обосновка на нова "теория на духа", теория, която би могла да се изгради само на базата на много по-детайлно разглеждане на компонентите на универсума от това на класическата философия.

Близка по съдържание до попървия "свят 3" се явява башларовата категория "научен дух". Отдавайки предпочитание при изследването на науката на рационалистическия подход, изходен обект при анализа на науката от Башлар логично се явява научната мисъл, а на равнището на науката като цялостен организъм - научния дух. Още първата голяма своя работа по епистемология през 1934 г. той назовава *Нов научен дух*. Башлар определя като базови елементи на научния дух "идеите и тяхната организация"[4, 65], а категорията "научен дух" като елемент от "философията на второто приближение" и в качеството си на такава, тя коренно се отличава от това съдържание, което категорията дух е притежавала по-рано. В "философията на второто приближение" Башлар обосновава тезата, че в новата научна ситуация нито битувания "рационализъм" нито битувания "реализъм" не е достатъчен за разкриване на новите научни реалности. Така, както пише Башлар, "реализма, докоснал се да научното съмнение не може да остане предишния реализъм. Също така и рационализма, изменил своите априорни основи вследствие обхвата от геометрията на нови области, не може да остане повече закрит рационализъм"[4, 29]. Това определя необходимостта от изследване на науката с "приближение от втора степен"[3, 218]. Башлар обосновава необходимостта да се отчете наличието в науката на "двойственост или метафизична нееднозначност, опираща се както на опита, така и на разума, и имаща отношение и към действителността и към разума"[4, 29]. При такъв подход реалистическото и рационалистическото в познавателния процес се явяват взаимосвързани, категориите в философията на "второто приближение" не могат да бъдат напълно проектирани на реалистическата или рационалистическата плоскост и се проявяват като функционални. Съдържанието на "свят 3" в концепцията на Попър е фиксирано от това на "научен дух" в работите на Башлар. С "научния дух" Башлар свързва пряко най-вече идеите, но не трябва да забравяме, че в неговата философия на "второто приближение" научните теории и останалите компоненти на науката повече или по-малко са органично свързани с пространството на идеите. Функционалността позволява да се изследват аспекти на научните идеи, научния дух, чрез анализ на връзките им с и проявите в останалите компоненти на науката, като фактологическата реалност, теориите и т.н., връзки и прояви, които по-рано бяха игнорирвани поради предполагащото се пълно дистанциране на физичното и психичното. Подхода на Башлар към пространството на идеите дава възможност да се обоснове обособяването на "свят 3" в концепцията на Попър от позициите на разширяване, на развитие на традиционния философски подход.

Важни обитатели на "свят 3" съгласно Попър се явяват критичните съждения и това, което може да бъде наречено състояние на дискусия или състояние на критичен спор. За Башлар основни за духа са новите идеи. Проследявайки историята на науката, както пише Башлар, "ние откриваме фактически неизчерпаемо обновяване на научния дух, нещо като свойство

на метафизична новост, явяващо се част от самата негова същност".[3, 32]. Затова, както пише Башлар, "научния дух трябва да се определи като развиващ се дух"[5, 342].

"Свят 3" и "научен дух" логично се дистанцират както от платоновите идеи, така и от представите за духа на Хегел (това подробно е обосновано и от Попър и от Башлар), поради което те определят нови характеристики на феномена, разкриващ се чрез исторически формиращите се представи за духа.

Според Попър за разкриване на "свят 3" е необходимо постоянно творческо напрежение, а методиките на рационалния критицизъм са основни при изследване и развитие на елементите на науката. В епистемологията на Попър те са групирани около известния принцип за фалшифицируемостта. По-малко са известни работите на Башлар в това направление. Според Башлар елемент на развитието на идеите, на духа, на науката, се явява преодоляването на инертността на мисленето, която може да се прикрива зад определени понятия, принципи, теории, подходи. Башлар дефинира указания процес като преодоляване на епистемологични препятствия. Откриването и преодоляването на епистемологичните препятствия се явява основен методологически елемент в развитието на научните идеи, теории. Конкретни методики за това се явяват развитите от Башлар "философия не", "философия а защо не?", "философия на трите "ре" "отново започвай" (re-commencer), "обновявай" (re-nouveler), "реорганизирай" (re-organiser). Методиката на разкриване на епистемологическите препятствия Башлар определя като психоаналитична. Така на своята книга "Формиране на научния дух"[6], Башлар дава подзаглавие - "Принос в психоанализата на обективното знание". Трябва да уточним, че под психоанализа в случая се разбира разкриване на неосъзнаваната инертност на научната мисъл, чрез анализ на научните конструкции. (относно аспекта за разкриване на инертността Попър указва, че е съгласен с психоанализата (виж 7, 265). Обектите на тази "психоанализа": теориите, научните понятия и т.н. се различават от тези на класическата психоанализа. Също така и методиките на психоанализа на научния дух се различават качествено от тези на класическия психоанализа, а също и от тези на аналитичната психология. Чрез използване на указания подход Башлар е определил три етапа в досегашното развитие на научния дух: I "детство на духа" (Античност, Възраждане, XVI-XVIIв), характеризиращо се с "конкретно мислене"; II "юношество на духа", характеризиращо се с декартовия стил на мислене; и III "зрялост на духа", свързан с абстрактния стил на мислене. Декартовия стил на мислене представлява основното епистемологично препятствие за развитието на съвременната наука. На тази конструкция на развитието на духа, в теорията на Попър отговаря еволюционната теория за ръста на знанието.

Ще отбележим, че асоциациите с психоанализата позволяват на Башлар да обоснове някои от характеристиките на "свят 3". Така, например, елементи и характеристики на колективното безсъзнателно могат да бъдат свързани с прояви на научния дух. Проявите на автономност на научния дух (тезис 2 на Попър в [1, 445]) могат да бъдат асоциирани с редица вече изучени прояви на автономност на безсъзнателното. Друг пример е представата за архетиповете като ядра, около които се кондензира образотворчеството, познанието и които могат да бъдат трактувани като елементи на онтологичната основа на научния дух, на "свят 3" на Попър. Подробно някои от такива архетипове, например, тези, които се проявяват чрез материалната символика, са разгледани от Башлар. Възможността елементи на научния дух да бъдат представени като архетипични прояви внася

антирелятивистична компонента в познанието, а възможно, и го обективизира. Проблем, който се опитва да реши и Попър чрез "свят 3".

Отчитайки състоянието на познавателния процес и задачите на обективната епистемология и Попър и Башлар указват на посоката на взаимодействията между "свят 1", "свят 2" и "свят 3", а тя е от "свят 3", от "научния дух" към останалите (тезис 3 на Попър в [1, 446]). Както образно пише Башлар, "епистемологичният вектор в науката е в посока от рационалното към реалното". Структурите на "свят 3" и на "научния дух" определят възможностите чрез тях да бъдат разкрити черти на "свят 2" и "свят 1". Актуални, според нас, в това направление са работите на Попър, свързани с действието на "свят 3" в процесите на възприятието. Според нас те могат да бъдат свързани с концепцията на архетипичното образотворчество, хвърляща мост между "рационалното" и "реалното", разработена от Башлар.

Концепцията на Башлар за научния дух е оказала голямо влияние на развитото от него ново направление в литературната критика. Разгледаните по-горе взаимовръзки между концепциите за научния дух и "свят 3" дават основание да се предположи, че някои от аспектите на духа, по-подробно анализирани в подхода на Попър могат да бъдат априорирани в башларовия подход към художественото образотворчество.

Като заключение се формира тезата, че независимо от редица наслоения, в представите на Попър за "свят 3" и на Башлар за научния дух има общо идейно ядро, анализа и развитието на което представлява интерес за науката, философията и мировъзприятието.

ЛИТЕРАТУРА

1. Поппер К., Объективное знание. Эволюционный подход, в кн. Поппер К. Логика и рост научного знания, М. Прогресс, 1982, 439-557с.
2. Поппер К., Логика научного исследования, в кн. Поппер К. Логика и рост научного знания, М. Прогресс, 1982, с. 33-235.
3. Башляр Г. Философское отрицание. В. кн. Башляр Г. Новый рационализм. - М.:Прогресс, 1987, с.160-272.
4. Башляр Г. Новый научный дух. В. кн. Башляр Г. Новый рационализм. - М.:Прогресс, 1987, с.28-159.
5. Башляр Г. Научное призвание и душа человека. В. кн. Башляр Г. Новый рационализм, - М.:Прогресс, 1987, с.328-346.
6. Bachelard G. La formation de l'Esprit Scientifique. Contribution a une psychanalyse de la connaissance objective. Paris, 1947, 250 p.

7. Поппер К., Предположения и опровержения. Ръст на научното знание, в кн. Поппер К. Логика и рост научного знания, М. Прогресс, 1982, 240-378с.
